

İNKLÜZİV TƏHSİL MƏSƏLƏLƏRİ
ВОПРОСЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
ISSUES IN INCLUSIVE EDUCATION

UOT 376.44

İNKLÜZİV TƏHSİLİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ MƏKTƏBLƏ
AİLƏNİN QARŞILIQLI ROLU

Roza Rövşən qızı Mirzə

*Bakı Slavyan Universitetinin Pedaqogika və psixologiya
kafedrasının müəllimi*

Orcid: 0009-0007-0931-0960

E-mail: roza-mirza @mail.ru

Açar sözlər: inklüziv təhsil, ailə, valideyn, əməkdaşlıq, sağlamlıq.

Ключевые слова: инклюзивные образование, семья, родитель, сотрудничество, здоровье.

Key words: inclusive education, family, parent, cooperation, health.

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ictimai həyatın bütün sahələrində yeniliklər əldə edilmiş və onu qabaqcıl dünyanın müasir standartları səviyyəsində qurmaq istiqamətində işlərini davam etməkdədir. Ölkə qarşısında duran ən vacib vəzifələrdən biri də təhsil sistemini yeni ictimai-iqtisadi şəraitin tələblərinə uyğun şəkildə formalaşdırması, onu inkişaf etmiş ölkələrin təhsilinə inteqrasiya etdirilərək bu məkanda özünəməxsus yerini tutmasına nail olunmasıdır.

Müstəqil təhsil sistemini yaratmaq və onun səviyyəsini yüksəltmək istiqamətində aparılan işlərin nəhəngliyinə və çətinliyinə baxmayaraq ölkəmizdə həmin istiqamətdə işlər görülmüşdür. Inklüziv təhsilin müasir dövrümüzdə aktuallığı məhz bu görülmüş işlərin bariz nümunəsi ola bilər.

Təhsilin inklüzivliyi, yəni bərabər imkanların yaradılması müasir cəmiyyətimizin tələblərindən irəli gələn məsələdir. Inklüziv təhsil sisteminin həyata keçirilməsi müvafiq maddələrdə təsbit edilmişdir. Azərbaycan BMT-nin “Uşaq Hüquqları Konvensiyası”na qoşularaq, bütün uşaqların azad, təhlükəsiz yaşamasına, onların təhsil almaq hüququna malik olması, əlilliyi olan şəxslər üçün inklüziv təhsilin təşkil edilməsinə zəmin yaratdı.

Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” Qanununda da sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsil hüquqlarının təmin edilməsi öz əksini tapmışdır. Qəbul olunmuş qanuna əsasən təhsildə bərabər imkanların yaradılması ön plana çəkilmişdir. Burada məqsəd bütün şəxslərin potensial imkanlarını üzə çıxartmaq, cəmiyyət üçün yararlı vətəndaş yetişdirməkdir.

Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər autizm(ömrürlük inkişaf pozuntusu), DÇHS (diqqət çatışmazlığı və hiperaktivlik sindromu), serebral iflic(erkən inkişaf dövründə hərəkətə nəzarət edən beyin hissələrinin zədələnməsi), eşitmə (kar), görmə (kor), danışmaq (lal) qabiliyyətinin itirilməsi, fiziki cəhətdən məhdudiyətli şəxs və s. kimi xəstəliklərlə qarşılaşan uşaqlardır. Bu uşaqların təhsilə cəlb olunması və mütəmadi iştirakı üçün bütün zəruri tədbirlərin görülməsi məqsəduyğundur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, belə şəxslərdə əqli gerilik, iradi diqqət səviyyəsinin aşağı olması, diqqətin əhatə dairəsinin daralması, hafizə həcmnin azlığı, fəaliyyət strukturunun azalması, nitqin inkişafsızlığı, fiziki zəiflik və s. kimi əlamətlər xarakterizə olunur. Odur ki, uşağın təhsili, tərbiyəsi və inkişafı üçün şərait yaradılsa göstərilən qüsurlar tam və ya qismən tez aradan qaldırıla bilər. Səmərəliliyin artırılması üçün valideynlərin və müəllimlərin sıx qarşılıqlı əlaqə korreksiya və pedaqoji işin öhdəsindən birgə gəlməsi ən yaxşı çıxış yolu ola bilər. Uşağın şəxsiyyətinin formalaşması proseslərində ailənin rolu danılmazdır. Ailənin böyük rolu səbəbindən ətraf mühitlə uşağın tanışlığı, inkişafı, xəstəliyin uşağa mənfi təsirini hamarlaşdırma bilər. Valideynlər uşaqla təşkil olunan pedaqoji işin ən vacib nümayəndəsidirlər. Valideynlər ailədə tərbiyə üçün əlverişli mühit yaratmaq və uşağın inkişaf xüsusiyyətlərini, onun imkanlarını nəzərə almalıdır. Normativ gündəlik rejimə əməl etmək, düzgün qidalanmaq, özünə hörmət və zəruri iradi keyfiyyətləri inkişaf etdirmək lazımdır. Bu tip uşaqlar ailədə əmək fəaliyyətinə fəal şəkildə cəlb etmək zəruridir. Belə olduqda onda işə maraq, işinin faydalı olduğunu dərk etməsindən sevinc, inam, özünə güvən hissi yaranır. Valideynlər öz uşaqları ilə sıx təmasda olmaqla onları sosiallaşdırma bilər. Səmimi, mehriban, qayğıkeş, səbirli yanaşma uşağı həyata sıx tellərlə bağlamağa xidmət edir. Əks təqdirdə uşaq xəstəliyindən utanaraq, özünə çəkiləcək və sosial əlaqələri məhdudlaşdıracaq.

Valideynlər sağlamlıq imkanları məhdud olan uşağın reabilitasiya mərkəzinə götürməklə inkişaf problemini aradan qaldırma bilər. Belə mərkəzlərdə müxtəlif profilli mütəxəssislər fərdi və kompleks formada reabilitasiya proqramı həyata keçirilir. Bu proqramın həyata keçirilməsi uşağın inkişafına kömək edir.

Təlim zamanı səmərəli inklüzivliyi yaratmaq vacib şərtlərdən biridir. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar sosial ünsiyyətdə, sosial əlaqədə, sosial təsəvvürdə çətinliklər çəkdiyi üçün sağlam ünsiyyət, şəxsiyyətlərarası münasibətin düzgün qurulması ən doğru yanaşma hesab oluna bilər.

Sınıfdə inkişafetdirici mühitin yaradılması, bu uşaqlarla düzgün ünsiyyətin qurulması, hər birinə fərdi yanaşmaq, onları həvəsləndirmək, mütəmadi əks əlaqə yaratmaq, onların inkişafını izlənilməsi, əyləncəli, didaktik oyunlarda onların fəallığının artırılmasına önəm vermək daha uğurlu nəticəyə gətirə bilər.

Inklüziv təhsilin həyata keçirilməsində ailə ilə məktəbin birgə əməkdaşlığı əsas şərtlərdən biridir. Məktəbin fəaliyyət planının əsas istiqamətlərindən biri olan valideyn məktəb əməkdaşlığını diqqət mərkəzində saxlamaq, inklüziv ailələrə pedaqoji, psixoloji, mənəvi dəstəyin verilməsi ön plana çəkmək məqsədə uyğun hesab olunur.

Göründüyü kimi sağlamlıq məhdudiyətli uşaqların təhsili, onların həyata hazırlığında ailə və məktəbin rolu danılmazdır. Inklüziv sınıfdə valideynin məktəblə sıx əməkdaşlığı vacibdir. Məktəbdə təşkil olunan fəaliyyət planında valideynin təklifi nəzərə alınmalıdır. Belə olan təqdirdə məktəbdə tətbiq edilən öyrənmə materialları evdə uşaq valideynlərinin köməyi ilə daha sərbəst həyata keçirə bilər. Məktəbin valideynlərlə apardığı işlər müxtəlif yolla; kollektiv, qrup və fərdi formada həyata keçirilir.

Fərdi əlaqə zamanı müəllim valideyni ayrılıqda məktəbə dəvət edərək və uşağın təlim işlərinə kömək barədə valideynlərə məlumat verir. Valideyn də öz növbəsində qarşılaşdığı çətinliklərlə bağlı müəllimlə fikir mübadiləsi aparır. Nəticədə düzgün hərəkət xətti müəyyən olunur. Müəllim uşağa xüsusi tapşırıq verməklə eksperimental davranış fəaliyyəti yerinə ye-

tirməkdə valideynin müəllimə xüsusi köməyi nəzərə çarpır. Belə ki, müəllim tərəfindən verilən tapşırığı ana müşahidə etməklə yanaşı, həm də uşağa istiqamət verir. Valideynin dəstəyi nəticəsində uşaqlar müvəffəqiyyət qazanmaq və öz davranışlarına nəzarət etmək imkanı qazanırlar.

Fərdi əlaqə formalarına müəllimin, sinif rəhbərinin, məktəb psixoloqunun ailəyə getməsi də daxildir. İnküziv uşağın ailə şəraiti ilə tanış olması, ailədaxili münasibətləri müşahidə etməsi və müəllimin valideynlərə söhbət və məsləhətləşmələr aparmaqla valideynlərə pedaqoji, psixoloji dəstək verilir.

Müasir dövrümüzdə valideynlərlə fərdi əlaqə saxlamaq daha asanlaşıb. Telefon vasitəsi ilə əlaqə şəgird haqqında informasiya mübadiləsi məqsədi ilə müəllim və valideynin bir-biri ilə sıx əlaqə yaratmasının ən optimal variantı hesab oluna bilər. Fərdi iş forması isə inküziv siniflərdə müsbət nəticəni göstərir. Valideyin öz övladını daha yaxşı tanıyır və müəllimlə söhbət zamanı daha optimal variantın seçilməsinə yardımçı olur.

Grup halında əlaqə valideynlərə pedaqoji-psixoloji bilikləri çatdırmaq məqsədi daşıyır. Həmin məqsədlə məktəbdə valideyn universitetləri və lektoriyalar yaratmaq mümkündür. Valideynləri təlimlərə cəlb etmək, elmi-praktik konfranslara, valideynlər üçün məsləhət saatlarına, pedaqoji-psixoloji seminarlara, məktəbdə keçirilən müxtəlif tədbirlərə, xüsusilə, inküziv siniflərdə mümkün tədbirlərin həyata keçirilməsində valideynlərin mütəmadi iştirakına şərait yaratmaq təqdirə layiqdir.

Kollektiv əlaqə əsas nümunəsi ümumvalideyn iclasıdır. Hər yarımilin və tədris ilinin sonunda bu iclaslar keçirilir.

Kollektiv əlaqənin digər forması valideyn yığıncaqlarıdır. Müvafiq vaxtlarda valideynlərin bu yığıncaqda iştirakı öz övladlarının təlim müvəffəqiyyəti, tərbiyəsi barədə məlumatlanması, informasiya mübadiləsinin və müzakirəsinin aparılması məqsədi ilə keçirilir. Bu zaman inküziv ailələrin nümayəndəsi də öz övladı haqqında məlumat toplayaraq övladının əvvəlki illərə nisbətən hansı səviyyədə inkişafa nail olmasına, sosiallaşmasına, təlimə münasibətinə, hər hansı bir üzə çıxan problemi aradan qaldırmaq yollarını axtarırlar. Kollektiv halda görülən işlər daha sürətli öz həllini tapır.

Bəzən inküziv siniflərə könüllü valideynlərin cəlb olunması uşaq üçün faydalı nəticəsi olur. Adətən könüllü ananın da öz övladı sağlamlıq məhdudiyyətli övlad olur. Uşaqlara daha empatik hisslə yanaşan valideyn onun ehtiyacı və maraqlarını daha tez anlaya bilər. Hətta bu uşaqların potensial imkanlarını daha tez ortaya çıxara bilərlər.

Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, bütün inküziv ailələr tam, sosial ailələr deyillər. Təcrübə göstərir ki, natamam (valideynlərindən birini itirmiş və ya hər iki valideynini itirmiş, boşanan ailə, böhranlı vəziyyətdə olan ailələr, valideynlərindən biri yaxud da hər ikisi də içkiyə, narkomaniyaya qurşanan, asosial, çoxuşaqlı, azuşaqlı, imkansız, qaçqın və məcburi köçkün, miqrant ailələrdə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara daha çox rast gəlinir. Bu tip ailələrin ailədaxili problemləri ilə yanaşı ailədə sağlamlıq imkanı məhdud olan uşağın qayğısına qalmaq, onu təhsilə cəlb etmək, məktəblə əməkdaşlıq əlaqələri qurmaq təəssüf hissi ilə qeyd edilə bilər ki, arxa plana keçir.

Bəzən belə valideynlər müvəqqəti və ya uzun müddət evlərindən uzaqlaşırırlar. Belə olan halda, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan övladını baba, nənə və ya digər qohumların yanında qoyurlar. Bu şəxslər uşağa lazımı qulluq, qayğı göstərə bilmirlər. Hətta onlar zəruri bilik, bacarıqları

riq və təcrübəyə malik olmaya bilirlər.

Belə ailələrlə birgə əlaqə qurmaq çox mürəkkəb və çətin olur. Məktəb kollektivi müxtəlif çətinliklərlə üzləşirlər. Məsələn, ailə digər adamlarla ünsiyyətə girmək istəmir, ailə daxili problemini kənar şəxslər vasitəsi ilə üzə çıxmasını yaxud da, qabarmasını, sıxıntısını ictimaiyyətləşdirməyin qəti əleyhinə çıxır.

Bu çətinliklərə baxmayaraq, məhz bu tip ailələrlə iş aparmaq mütləqdir. Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqları təhsildən yayındırmamaq üçün məktəbin pedaqoji fəaliyyətində valideynlərlə birgə fəaliyyəti əsas hədəf nöqtəsi seçməklə məqsədlərinə çatmağa bilirlər.

Qlobal cəmiyyətimizdə günbəgün sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin sayı artır. Elə bu səbəbdən də inklüziv təhsil öz aktuallığını saxlayır. Bu uşaqların təhsilə cəlb olunması, təhsildə onlara geniş imkanların açılması çox önəm daşıyır. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsilinə dəstək vermək, onları əlçatan bir dünyaya aparmaq, bu uşaqlar üçün lazımi mühitin yaradılması, bir sözlə, inklüziv ailədən, inklüziv təhsilə, inklüziv təhsildən isə inklüziv cəmiyyətə sürətlə getmək zamanın tələbidir.

Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar cəmiyyətə inteqrasiya etməklə, hər hansı bir işlə məşğul olurlar, maddi imkanlarını qarşılaya bilirlər. Bundan başqa onlar insanlarla ünsiyyət qura bilirlər. Əldə etdikləri uğurlar onlarda özünə inam, daha yeni nailiyyətlər əldə etmək həvəsi, cəmiyyət üçün tam yararlı vətəndaş kimi özünü hiss edir.

Bu nailiyyətlərin əldə olunmasında ailənin və məktəbin rolu danılmazdır. Valideynlərlə tərəfdaş münasibətlər məqsədə çatmağın ən yaxşı yolu ola bilər.

Problemin aktuallığı. Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar cəmiyyətdəki fəaliyyətdə yaşlıları ilə sosial ünsiyyətdə, fəaliyyətdə müəyyən çətinliklərlə üzləşirlər. Bu problemi araşdıraraq həlli yollarını tapmaq, lazımi nəticələr əldə etməyin səmərəli yolları araşdırılıb.

Problemin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların cəmiyyətdə üzləşdiyi problemləri nəzərə alaraq, bu sahədə aparılmış tədqiqatın nəticələrinə istinad edilərək, sağlam imkanları məhdud uşaqların inklüziv sinifdə idarə edilmə yolları və ona uyğun modellərin təsnifatı verilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Statistik məlumatlara əsasən sağlamlıq məhdudiyətli uşaqların sayı günbəgün artır. Bu uşaqların sağlamlığının qayğısına qalmaq, onları təhsilə cəlb etmək, cəmiyyətə hazırlamaq ən vacib məqamlardan biridir. Təcrübə göstərir ki, sağlamlıq məhdudiyətli şəxslərin cəmiyyətə inteqrasiyasının nəticəsində uğurlu nəticələr əldə olunur. Məlum olduğu kimi, belə uşaqlarla pedaqoji işin düzgün təşkili, onların cəmiyyətə inteqrasiyasını asanlaşdırır.

Məqalədə araşdırılan problem və göstərilən yollar sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların inklüziv təhsilə cəlb olunması üçün ən optimal variantlar araşdırılmışdır.

Ədəbiyyat

1. M.İsmixanov, S.Vəliyeva. Sosial pedaqogika. Bakı, 2014.
2. H.H. Əhmədov, N.E. Zeynalova. Pedaqogika: Dərslik. Bakı: Elm və təhsil, 2016.
3. T. Loreman, J. Deppeler, D.Harvey. İnküziv təhsil. Bakı: İdeal Print, 2020.

R.P. Mirza**Взаимная роль школы и семьи в реализации инклюзивного образования****Резюме**

Практическая значимость статьи. По статистическим данным, число детей с ограничениями по здоровью увеличивается с каждым днем. Забота о здоровье этих детей, привлечение их к образованию, подготовка к жизни в обществе – один из важнейших моментов. Опыт показывает, что успешные результаты достигаются в результате интеграции людей с ограничениями по здоровью в общество. Как известно, педагогическая работа с такими детьми, правильная организация труда способствует их интеграции в общество.

В статье исследованы наиболее оптимальные варианты вовлечения детей с ограниченными возможностями здоровья в инклюзивное образование.

R.R. Mirza**Mutual role of school and family in implementation of inclusive education****Summary**

Practical importance of the article. According to statistical data, the number of children with health restrictions is increasing day by day. Taking care of the health of these children, involving them in education, and preparing them for society is one of the most important points. Experience shows that successful results are achieved as a result of the integration of people with health restrictions into society. As is known, pedagogical work with such children proper organization of work facilitates their integration into society.

In the article, the most optimal options for the involvement of children with disabilities in inclusive education were investigated.

Redaksiyaya daxil olub: 30.04.2024